

**Az utódlás hatása a mezőgazdasági gazdálkodók
együttműködési és innovációs készségére,
versenyképességére.**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Szentesi Ibolya

**Gödöllő
2019**

A doktori iskola:

Megnevezése: Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Tudományága: Gazdálkodás és Szervezéstudományok

Vezetője: **Prof. Lakner Zoltán PhD.**
Egyetemi tanár, az MTA doktora,
Szent István Egyetem,
Élelmiszertudományi Kar,
Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék

Témavezető: **Prof. Makó Csaba DSc,**
Egyetemi tanár, Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Témavezető: **Dr. Túróczi Imre PhD,** főiskolai tanár,
Neumann János Egyetem

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

.....
A Témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS.....	4
1.1 A téma aktualitása	4
1.2 Kutatás céljai, feladatai	5
1.3 Kutatási hipotézisek:	6
2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	7
3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK.....	10
3.1 Szekunder kutatás megállapításai.....	10
3.2 A mezőgazdasági termelők motivációi, az interjúk feldolgozása.....	10
3.3 Családi gazdálkodók és utódlás.....	11
3.4 A mezőgazdasági termelők véleményének vizsgálata, elemzése kérdőív segítségével	12
3.5. Hipotézisek tesztelésének eredményei	13
3.6.Új és újszerű tudományos eredmények.....	15
4. KÖVETKEZETETÉSEK ÉS JAVASLATOK	16
5. PUBLIKÁCIÓK A TÉMAKÖRBEN	18

1. BEVEZETÉS

1.1 A téma aktualitása

Az egyre fokozódó globalizáció az élet minden területét áthatja, annak előnyeivel és hátrányaival együtt. Nyitott piac révén nem vonhatjuk ki magunkat a különböző nemzetközi hatásoktól és a sok változást rövid idő alatt megélt magyar agrárium sem kivétel ez alól. Miközben a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar a rendszerváltás előtt országhatárokon kívül is elismert volt, a transzformációs időszakot a legnagyobb vesztesékként élte meg. Az átmenet a világtól való leszakadáshoz vezetett, és az agrárium darabjaira hullott szét. Az Európai Unióhoz való csatlakozás új lehetőséget biztosított volna, ha időben kiépítjük a szükséges intézményi háttérrel és felkészítjük arra a gazdatársadalmat.

Napjainkban az oly sokszor hangoztatott Európán belüli előnyeink a természeti adottságokban is egyre kevésbé érvényesülnek a klímaváltozás hatásai miatt. Az előnyeink azonban vitatottak, hiszen ...”az egyes országok mezőgazdaságának természeti adottságait (hitelt érdemlően) napjainkig még senki nem mérte fel, és nem minősítette.”¹ Úgy vélem, hogy az agrárium és benne a mezőgazdaság versenyképességét befolyásoló számos tényező közül azokat érdemes előnybe részesíteni, melyekre jobban hatással lehetünk, mint például az együttműködési hajlandóság vagy az innovációs készség.

A mezőgazdaság megújulása megakadályozza a lemaradást, biztosítja a fejlődést és előnyt is ad. Ehhez azonban folyamatosság szükséges, azaz legyen kinek művelnie a földet, betakarítani a terményt, gondozni az állatokat, a gazdaságot működtetni. A vállalkozások, családi gazdaságok átadása az utódnak azonban nem megoldott. A fogyó népesség mellett nem a legnépszerűbb ez a karrier a mai 20-as éveit taposók között. Véleményem szerint a sikeres generációváltás elengedhetetlen a versenyképes mezőgazdaság megteremtéséhez és fennmaradásához.

Úgy vélem, hogy az új generáció ugyanis szemléletbeli változást hozhat olyan meglévő problémára, mint például a mezőgazdasági termelők együttműködésének alacsony szintje és integráció(k)ban való részvétel elutasítása. Általuk javulhat az innovációhoz való viszony, és képesek lehetnek a ma áldozatát elfogadni egy jobb holnapért. Van-e együttműködés, és milyen formában a mai gazdálkodók között vagy a történelmi hagyományokat tovább viszik és elutasítóak minden integrációs kapcsolattal szemben?

---

¹ Dr. Gockler Lajos: A magyar mezőgazdaság helyzete az EU-ban. Mezőgazdasági Technika 2013. 43. oldal

Joggal felmerül a kérdés, felkészült-e a magyar gazdaságszociális rendszer a fenti előnyök érvényesítésére, vagy nem, és ha nem, akkor mi ennek az oka? Az előző kérdéssel szoros összefüggésben szükséges vizsgálni a generációváltás problémakörét, mint a fejlődés elengedhetetlen tényezőjét.

1.2 Kutatás céljai, feladatai

Célkitűzéseim:

1. A szakirodalom feldolgozásával megismerni a magyar mezőgazdaság jelenlegi helyzetét összehasonlítva az EU-s országokkal, feltárva a múltbeli tendenciák jelenkori hatásait.
2. Korábbi kutatások alapján a magyar mezőgazdaság versenyképességét és azt befolyásoló tényezőket bemutatni, kitérve az e témával foglalkozó nemzetközi véleményekre.
3. A kutatásomban célokom megvizsgálni, hogy az agrárüzemek versenyképességében milyen szerepet játszik az innováció.
4. Fontos tényezőnek tartom a gazdák, mezőgazdasági vállalkozások együttműködési készségét, ezért fel szeretném mérni, hogy ez változott-e az elmúlt években, és ha igen, akkor milyen irányba.
5. A vizsgálataimmal arra is keresem a választ, hogy a mezőgazdaságban az utódlás mennyiben befolyásolja az olyan versenyképességi tényezőket, mint az innováció és az együttműködés.

Megoldandó feladatok:

A szekunderkutatás:

- A mezőgazdaság jellemzőinek feltérképezése, jelenlegi helyzetének bemutatása statisztikai adatok segítségével.
- Jász-Nagykun-Szolnok megye mezőgazdasági adottsága, teljesítményének vizsgálata.
- A versenyképességi modellek áttekintése, alkalmazhatósága az agrárium területén.
- A mezőgazdasági termelést leginkább befolyásoló versenyképességi tényezők áttekintése, hatásuk megismerése.
- Az innováció általános ismertetése, az agrárinnováció helyzetének vizsgálata.

- A mezőgazdasági együttműködések formáinak: vertikális és horizontális integrációk jelentőségének vizsgálata

A primerkutatás:

- A családok által működtetett gazdaságok véleményének megismerése a mai mezőgazdaság helyzetéről.
- A mezőgazdasági termelők fejlődését motiváló tényezők, folyamatok feltárása, kiemelve az innovációt és az együttműködést.
- A generációváltás versenyképességi tényezőkre való hatásának vizsgálata.

1.3 Kutatási hipotézisek:

A kutatási célok után az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

H1: Az új generáció más, innovatívabb megoldásokat keres a vállalkozás problémáira, és más módon alakítja ki kapcsolatait a közvetlen versenykörnyezetével.

H2: Az új generáció, tudatosan törekszik az új és hosszú távú integrációs együttműködések kialakítására, mert nagyobb előnyt látják, mint az elődök.

H3: Az új generáció eltérően ítéli meg a vállalkozáson belüli és kívüli versenyképességi tényezőket, és legfontosabbnak az innovációt, és az új technológiák elérhetőségét tartja.

H4: A mezőgazdasági termelők esetében a gazdaság mérete befolyásolja az innovációs hajlandóságot.

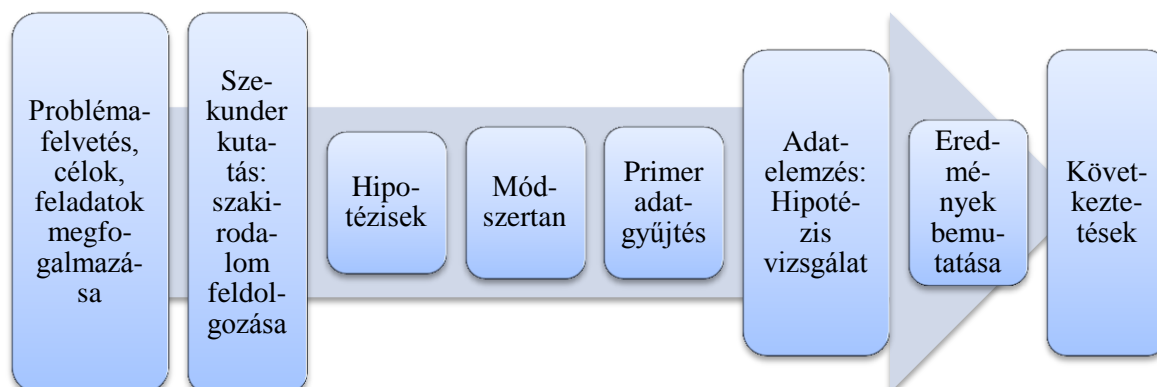
H5: A versenyképességi tényezők közül az innováció megítélését befolyásolja a gazdálkodás formája, tevékenysége, és a válaszadó kora.

H6: A versenyképességi tényezők közül mást tartanak fontosnak az integrációban résztvevők, mint a nem résztvevő gazdálkodók.

H7: A családi és nem családi vállalkozások eltérően ítélik meg a versenyképességi tényezőket.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1 A kutatás folyamata

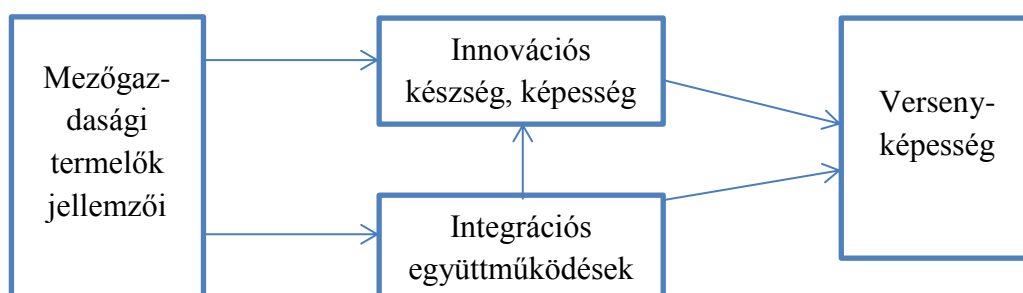

1. ábra: Kutatás folyamata, logikai felépítése
Forrás: saját szerkesztés

A probléma felvetés és cél meghatározása után a szakirodalom feldolgozása a következő területeket foglalta magába:

- versenyképesség fogalma, versenyképességi modellek, versenyképességi tényezők meghatározása a versenyképességi kutatások alapján;
- innováció és az együttműködés értelmezése, azok versenyképességben betöltött szerepe;
- a magyar mezőgazdaság jellemzői, helyzete, szereplői, versenyképességét befolyásoló tényezők megismerése, a mezőgazdasági együttműködések formái: vertikális és horizontális integrációk;
- a kiválasztott, a vizsgálatba bevont terület, Jász-Nagykun-Szolnok megye mezőgazdasági helyzetének bemutatása.

A fogalmi lehatárolás és a hipotézisek megfogalmazása után a 2 számú ábrán bemutatott kutatási modellt alakítottam ki.

2. ábra: A versenyképességet befolyásoló tényezők és a mezőgazdasági termelő jellemzőinek összefüggése.
Forrás: saját szerkesztés

A kutatási modell alapján vizsgáltam a gazdálkodók különböző jellemzőinek, mint a kor, a végzettség, a tevékenység, valamint a vállalkozás méretének hatását az innovációra és az integrációs együttműködésekre. Külön elemeztem a családi gazdaságokat, és az utódlás hatását a kiemelt versenyképességi tényezőkre.

2.1. A kutatás módszerei, adatgyűjtés

Kvalitatív kutatási módszer

A minőségi adatgyűjtést kutatási interjúkkal és esettanulmányok készítésével folytatom le. Az interjúk a téma jobb, több szemszögből való megismerését segíti. Az esettanulmányok pedig abban, hogy megértem milyen tényezők befolyásolják a versenyképességet és az innovációnak mi ebben a szerepe. A mezőgazdasági termelők helyzetének jobb megértéséhez az esettanulmányban felhasznált interjúkon kívül még több kutatási interjút is készítettem, amit a szakirodalom feldolgozása alapozott meg.

Az interjúkérdések félig strukturáltak voltak és természetesen nyitott kérdéseket tartalmaztak. Az egyéni kutatási interjú formáját választottam, azaz a beszélgetések face to face módszerrel folytattam le, és általában 1,5-2 óra hosszáig tartottak. A rögzítéshez diktafont használtam, így később többször is visszahallgathattam a beszélgetéseket. Sajnos volt olyan interjú alanyom is, ahol csak a jegyzetelés technikáját használhattam. Az interjúk a kvantitatív kutatást megelőzően készültek, több időpontban.

Az interjú alanyok kritériumai:

- olyan mezőgazdasági termelő legyen, aki legalább egy integrációnak a tagja vagy maga is integrátor;
- volt legalább egy nagyobb fejlesztése, beruházása;
- második generációs, családi gazdálkodó vagy családi vállalkozás, (de legalább az utódlás folyamatban)

Az interjúk alapján készített esettanulmányból első kézből ismertem meg a motivációikat, tapasztalataikat és véleményüket az együttműködésről, az innovációról a mezőgazdasági termelőknek.

Kvantitatív kutatási módszer

A hipotéziseim vizsgálatában, a mennyiségi adatfelvételhez kérdőíves módszert alkalmaztam. A mintavételhez először a sokaságot határoztam meg, ami a kutatásom alapját jelenti. A sokaságom Jász-Nagykun Szolnok Megye mezőgazdasági termelői. A

kvantitatív kutatás alanyainak kiválasztása véletlenszerű volt. A reprezentativitást a minta elemszámmal és a minta jellemzőivel, tulajdonságaival biztosítottam.

A mintavétel időtartama 2017. júniustól 2017. november végéig tartott. Többféle módszerrel történt a lekérdezés: A Jász-Nagykun Szolnok megyei falugazdász segítségével szóbeli megkérdezés volt, valamint a kérdőív online úton is eljutott a termelőkhez. Az online kérdőív készítéséhez Google drive-t használtam.

Kutatásaimban a minta elemszámot (nem válaszolások kockázatainak hatását csökkentve) 161-ben határoztam meg, így teljesül, hogy a megfigyelések 3%-os relatív hibahatáron belül és 95%-os konfidencia intervallumban érvényesek.

A standardizált kérdőív a következő felépítést követte:

- I. *A gazdasági szervezet jellemzői*: gazdálkodás jogi formája, mérete, tevékenysége, átlagos éves létszám, a gazdálkodó kor, végzettsége.
- II. *Az együttműködéssel, integrációval* kapcsolatos feltevések: A szűrő kérdés segítségével szét tudtam választani a kérdőívet kitöltőket integrációban résztvevő és nem résztvevő termelőkre, amire szükség volt a hipotézis teszteléséhez. A kérdések az integráció formájára, a szolgáltatások körére, az előnyeire és hátrányaira vonatkoztak. Továbbá a vertikális és horizontális integráció megkülönböztethetőségét mértem fel a gazdálkodók között.
- III. A harmadik kérdéscsoportban a termelők innovációs lehetőségeit mértem fel. A kérdések az innováció formájára, forrására, megvalósítására vonatkoztak.
- IV. Családi gazdálkodás, generációváltás kapott helyet a negyedik kérdés csoportban. Tartalmazott egy Likert skálát, ahol a válaszadók bejelölhették mennyire értenek egyet az állításokkal.
- V. Az utolsó kérdés csoportba a versenyképességi tényezők kerültek. A sorrend meghatározásával csoportképzésre volt lehetőségem, ami további elemzéseket biztosított.

3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

3.1 Szekunder kutatás megállapításai

A magyar mezőgazdaságnak jelentős a térvesztése a gazdaságban a 90-es évek óta, amit a statisztika is igazolt. Míg 1991-ben a GDP termelésnek a 8,1 %-át adta, ez 1995-re 7,1%-ra, majd 2016-ra 3,7%-ra csökkent. A foglalkoztatottak aránya 16,1%-ról 5,5 %-ra esett vissza. Az élelmiszer kivétel 1991-ben 23,1 % volt, ez az arány a következő évtizedekben 10% alá esett (2016-ban 8,6%), és ezen a 2004-es Uniós csatlakozás sem segített. A mezőgazdasági termelés szerkezete megváltozott, a korábbi húzóágazat az állattenyésztés rovására. Míg a 80-as években 55-60%-kal részesedett, 2007-re ez 33%-ra csökkent. Ez az arány jelenleg is tartja magát, és az elmúlt években sem változott.

A gazdálkodás szervezeti kereteit vizsgálva a mezőgazdasággal foglalkozó gazdaságok száma folyamatosan csökken. A mezőgazdasági összeírások alapján 2000-ben még meghaladta a 965 ezret, míg 2016-ra kevesebb, mint a felére 431 ezerre esett vissza.

A KSH (2016) adatai szerint, a gazdaságokban dolgozók korösszetétele kedvezőtlen és az elmúlt években sem javult. „2016-ban az egyéni gazdálkodók 31%-a 65 év feletti, 6%-a 35 év alatti volt. A 35 év alattiak aránya a 2013. évvel közel megegyező (6,0%), az 55 év felettieké viszont 1,5 százalékponttal csökkent (58,5%). A gazdaságok számának csökkenésével párhuzamosan az 55–64 éves korosztályba tartozók száma esett vissza a leginkább (20%-kal), míg a 35–44, illetve a 45–54 éveseké egyaránt 10%-kal mérséklődött.”²

3.2 A mezőgazdasági termelők motivációi, az interjúk feldolgozása

- Az interjúk alapján megállapítottam, hogy az aki, hosszú ideje ugyanazzal az integrátorral szerződik, inkább előnyét tapasztalta az együttműködésnek, mint hátrányát.
- A szolgáltatások közül a termelés eszközökkel történő előfinanszírozását, valamint a biztos termény átvételt veszik igénybe.
- Az innovációt gépparkjuk, technológiájuk fejlesztésének tartják, ami korszerűsítést, a régi eszközök lecserélését jelenti. A termelés biztonságos körülményeinek megteremtése az elsődleges cél és a beruházások forrásai az eredménytartalék.
- Innováció még számukra a minél optimálisabb munkaszervezés, ami a mezőgazdaság jellegéből adódóan fontos.
- Fontos versenyképességi tényezőknek tartják még a következőket:

---

² KSH (2016): Az alföld élelmiszergazdasága. Időszaki kiadvány. 5.o.

- megfelelő számú és képzett munkavállaló
- finanszírozási források ismeretét,
- a megfelelő infrastruktúrát
- állandó jogszabályi háttér
- kevesebb bürokrácia
- jobb vízgazdálkodás, öntözés

3.3 Családi gazdálkodók és utódlás

Az interjúk és esettanulmányok alapján kirajzolódott a magyar mezőgazdasági termelők sikeres generációváltásának folyamata és az abból származó előnyök. A következőket állapítottam meg:

- *A családi vállalkozás átadásában megfigyelhető egy ciklikusság:*
  1. gyerekkor: ismerkedés, játékos tanulás;
  2. serdülőkor: iskolarendszerű tanulás, gyakorlati tapasztalat megszerzése az alapvető munkafolyamatokban, alacsony szintű felelősségvállalás;
  3. útkeresés: felsőfokú tanulmányok a szakmában vagy a szakma elhagyása és teljesen más tanulmányok választása, új tapasztalatok szerzése más vállalkozásoknál;
  4. visszatérés: a megállapodás időszaka, amikor a saját és az alapítók által megalapozott tudással ismét belép a családi vállalkozáshoz, ahol már menedzsmet feladatokat is ellát és 4-5 év alatt teljesen felkészül a vállalkozás átvételére.
- *A fiatal gazdálkodók együttműködési készsége erősebb, mert a régi rossz beidegződések, tapasztalatok nincsenek meg.*
- *Az innovációban a legújabb technológiák alkalmazását látják, ami nem csupán egy tárgyi eszközpótlást jelent, hanem a legkorszerűbb, legújabb, automatizált rendszerek bevezetését.*

A feltáró kutatásom tapasztalatai a kiválasztott célcsoportom jobb megismerését, és a kérdőívem elkészítését támogatta.

3.4 A mezőgazdasági termelők véleményének vizsgálata, elemzése kérdőív segítségével

Csoportképzés a mintában

A 161 válaszadót demográfiai jellemzőik alapján a kutatási kérdéseim szempontjából releváns, a priori elvek mentén sorolom csoportba. Ezek a csoportok a következők:

- fiatal diplomás termelők: 35 évesnél fiatalabb, diplomával rendelkező gazdálkodó;
- fiatal, nem diplomás termelők: 35 évesnél fiatalabb, diplomával nem rendelkező gazdálkodó;
- 35 év feletti termelők: 35 év feletti egyéni vállalkozó, kistermelő;
- családi gazdaságok; nem családi vállalkozások.

A vizsgálathoz feltételeztem, hogy a csoportok különböző módon hatnak a versenyképességi tényezők közül az együttműködésre és az innovációra.

A hipotézisek tesztelését statisztikai módszerei:

A kérdőív segítségével gyűjtött adataimat először általánosan, a leíró statisztika mutatóinak alkalmazásával mutatta be, mert ezek adták a további elemzés alapjait.

Varianciaanalízis és Tamhane Post Hoc teszt:

Ha a variancia-analízis eredménye nem szignifikáns, akkor az analízisnek vége, és azt mondjuk, hogy a csoport-átlagok között nincs szignifikáns különbség. Vannak olyan módszerek is, amelyek az átlagokat „hasonló”, „homogén” osztályokba csoportosítják. Tehát egy ilyen osztályon belüli csoport szignifikánsan különbözik bármely másik osztálybeli csoporttól. Minden lehetséges párt összehasonlító módszerek a kétmintás t-próba valamilyen módosításai, ezek a post hoc tesztek. A Tamhane teszt elvégzésének nem feltételé a szórások egyezősége, így a páronkénti összehasonlítás módszerének ezt választottam.

Spearman-féle rangkorrelációs együttható

A rangkorrelációs kapcsolat szorosságának mérésére használható legegyszerűbb mutatószám a Spearman-féle rangkorrelációs együttható (ρ).

Faktoranalízis segítségével az eredeti változóimat, ami a versenyképességre vonatkozott három csoportba sűrítettem. Az illeszkedés javítására varimax rotációt (ortogonális forgatás) és Kaiser normalizációt használtam.

A három előállt faktor:

1. „**innováció és anti-bürokrácia**”
2. „**HR tényezők**”; a harmadik pedig a
3. „**finanszírozás és infrastruktúra**”.

Nem paraméteres eljárások

A kérdőívem kiértékeléséhez úgy vélem elengedhetetlenül szükséges, hogy nem paraméteres eljárásokat is alkalmazzak, mert több kérdésem is alacsony mérési szinthez, azaz nominális és ordinális skálához tartozik.

- **Spearman-féle** rangkorrelációs együtthatót (ρ)
- A Kolmogorov-Smirnov próba eloszlás független, és nem csak a normalitás tesztelésére alkalmas.

3.5. Hipotézisek tesztelésének eredményei

1. Az új generáció más, innovatívabb megoldásokat keres a vállalkozás problémáira, és más módon alakítja ki kapcsolatait a versenykörnyezetével.

Az első hipotézisem **nem nyert igazolást**, azaz a kor nem befolyásolja az innovatív képességet és hajlandóságot. Varianciaanalízissel teszteltem, de szignifikáns különbséget nem volt jelentős. Az innovativitás minden gazdálkodóra jellemző, és olyan tényező befolyásolja leginkább, mint a tőke, ami a megvalósítást és az elterjedést segíti elő.

2. Az új generáció tudatosan törekszik az új és hosszú távú integrációs kapcsolatok kialakítására, mert nagyobb előnyét látják, mint az elődök.

A hipotézist három részre bontottam és külön vizsgáltam őket.

Első rész: a 35 év alattiak tervezik az új, integrációs együttműködések, míg a 35 év felettiek nem tervezik. **Igazolást nyert.** Asszociációs vizsgálat, χ^2 próba: A kapcsolat a két változó között szignifikánsan fennáll: $\chi^2=8,027$; $p=0,005$. Cramer V mutató: $V=0,223$; $p=0,005$

A hipotézisem **második része**, hogy az új generáció nagyobb előnyét látják az integrációs együttműködésben, mint az elődök. A vizsgálat módszere: varianciaanalízis. **Nem bizonyított.**

A két korcsoport tekintetében **nincs különbség** a fenti állításra adott válaszok átlagaiban ($F=0,481$; $p=0,489$): a fiatalabbak skálaátlaga 7,38; az idősebbeké pedig 7,01.

A hipotézis **harmadik része**: az új generáció a hosszú távú integrációs együttműködések kialakítására törekszik. **Igazolást nyert**. A vizsgálat módszere: Asszociációs vizsgálat, χ^2 próba: a két változó közötti kapcsolat szignifikáns ($\chi^2=33,973$; $p=0,005$) és a Cramer $V=0,230$.

Bebizonyosodott, hogy a 35 év alatti, fiatal gazdálkodók már kevésbé bizalmatlanok más gazdálkodókkal való együttműködéssel, az integráció valamelyik formájával szemben, mint az idősebb, 35 év feletti korosztály. A hipotézis másik része már nem nyert igazolást, mert minden korosztály előnyét látja az integrációnak, ha abban részt vesz.

3. Az új generáció eltérően ítéli meg a versenyképességi tényezőket, és legfontosabbnak a technológiák elérhetőségét tartja.

Vizsgálat módszere: Varianciaanalízis.

A versenyképességi tényezők rangsorolását nem befolyásolta a válaszadók kora, és hasonlóan ítélték meg a rangsorban elfoglalt helyüket. Az átlagok alapján **az állandó jogszabályi háttér a legfontosabb minden termelőnek**. Az új technológiák elérhetőségét a második legfontosabb tényezőnek tartották, de ez minden korosztályra igaz volt.

4. A mezőgazdasági termelők esetében a gazdaság mérete befolyásolja az innovációs hajlandóságot és képességet.

Vizsgálat módszere Varianciaanalízis. Az új technológiák elérhetőségének fontosságát eltérően rangsorolták a mikro és kis vállalkozások: a kis vállalkozások sokkal magasabbra (2,54) míg a mikro vállalkozások hátrébb rangsorolták (4,94). Ez az eltérés szignifikáns ($F=4,288$; $p=0,015$).

A hipotézisem tesztelésének eredményeként igazolást nyert az, hogy a **mezőgazdasági termelők**, a mikro- és kisvállalkozások **az innováció területén követők** és a mások által fejlesztett új technológiák átvételét részesítik előnybe a saját fejlesztéssel szemben.

A versenyképességi tényezőkből csoportokat képeztem faktoranalízis segítségével:

Faktor 1: „**Innováció és anti-bürokrácia**”

Faktor 2: „**HR tényezők**”

Faktor 3: „**Finanszírozás és infrastruktúra**”

Ezek alapján a versenyképességi tényezők megítélését e három faktor tekintetében vizsgáltam. A következő megállapításokat tudtam igazolni:

5. **A versenyképességi tényezők közül az innováció megítélését leginkább a gazdálkodás formája befolyásolja, míg a tevékenység és a kor nincs rá hatással.**

Varianciaanalízissel teszteltem a faktor csoportokat a gazdálkodás formájára, a tevékenységre és a korra. Az egyes gazdasági formák versenyképességi tényező rangsora tekintetében eltérés az innováció és anti-bürokrácia kapcsán szignifikáns ($F=7,938$; $p=0,000$), míg a tevékenység és a kor nem befolyásol.

6. **Igazoltam, hogy az integrációs kapcsolat befolyásolja a versenyképességi tényezők megítélését. Az integrációban résztvevők számára az innováció az új technológiák elérhetősége, valamint az alacsony szintű bürokrácia a legfontosabb.** Az integrációban nem résztvevő ezzel szemben a szakképzést és a megfelelő számú és képzettségű munkavállalót tartják fontosnak. Az integráció típusa is hatással van a versenyképességi tényezők rangsorolására. Azok, akik **TÉSZ tagjai a finanszírozást és az infrastruktúrát tartották a legfontosabb faktoroknak**, mint a többi féle integrációban résztvevők.

A varianciaanalízis alkalmazása során minden esetben jelentős eltérést tapasztaltam.

7. **A családi és nem családi vállalkozások eltérően ítélik meg a versenyképességi tényezőket.**

A 7. hipotézis bebizonyosodott: A családi vállalkozások számára sokkal fontosabb versenytényező az innováció és az **anti-bürokrácia**, mint a nem családi vállalkozások számára. A varianciaanalízis alkalmazása során a családi/nem családi viszonylatban az innováció kapcsán van jelentős eltérés, azaz $F=22,607$; $p=0,000$. A többi kategóriában nem jelentős az eltérés.

3.6. Új és újszerű tudományos eredmények

Szakirodalmi feldolgozásom és korábbi kutatásom alapján megállapítottam, hogy a magyar mezőgazdaság a kapcsolódó iparágak miatt továbbra is jelentős szerepet tölt be a nemzetgazdaságban. Az élelmiszer és energetikai alapanyag termelési potenciálja miatt stratégiaileg fontos az ország gazdaságának.

Az előzőek miatt a hosszú távú, hatékony működésének fenntartása elengedhetetlen feltétel. Az életképesség szempontjából az innováció kiemelt tényező, melyet több komponens is korlátozhat. Ezek közül érdemes kiemelni a generációváltás szükségességét, ami elősegítheti az olyan pozitív folyamatokat, mint az integráció és a vezetési szemlélet innovativitása.

Disszertációmban elsősorban az együttműködéssel és az innovációval, mint versenyképességi tényezőkkel foglalkoztam. A kutató munkám azt vizsgálta mennyire tartják fontosnak a mezőgazdasági termelők ezt a kettő tényezőt, és van-e erre befolyással a családok által vezetett gazdaságok utódlása. Az adatbázisom, amit elemeztem, Jász-Nagykun Szolnok megyében működő mezőgazdasági termelőkre vonatkozott.

A disszertációmban a vizsgálataim, eredményeim alapján az alábbi új és újszerű eredményeket és téziseket fogalmazom meg.

1. Kutatásommal igazoltam, hogy a technológiai megújulás, az innováció fontos versenyképességi tényezők, amit a gazdaság mérete befolyásol. A mikro- és kisvállalkozások fontosnak tartják a fejlesztés, de az alacsony saját tőke nem teszi lehetővé a saját fejlesztést, ezért az innováció területén követők.
2. A feldolgozott kérdőív adatai igazolják, hogy gazdálkodók véleménye az integrációs együttműködésről megváltozott. A fiatal és diplomás gazdálkodók hosszú távú integrációs kapcsolatok kialakítására törekednek, és nem zárkóznak el a többféle együttműködési lehetőségtől sem.
3. Faktor analízis alkalmazásával három faktorba (innováció és anti-bürokrácia; HR tényezők; finanszírozás és infrastruktúra) tömörítettem a versenyképességi tényezőket és megállapítottam, hogy az integrációban résztvevők és nem résztvevők eltérően ítélik meg ezeket a tényezőket. A résztvevők számára az innováció és az új technológiák elérhetősége fontosabb, mint a szakképzett munkavállaló vagy a finanszírozási ismeretek.
4. A szakirodalmi feldolgozás során arra a következtetésre jutottam, hogy a családi vállalkozások jelentősek a magyar gazdaság minden ágazatában. A mezőgazdasági tevékenységben pedig mindig is meghatározó volt a család szerepe. Bebizonyítottam varianciaanalízis segítségével a kérdőívek alapján, hogy a három faktort a családi és nem családi gazdaságok szintén különböző módon ítélik meg, és legfontosabbnak az innovációt és az anti-bürokráciát tartják.

4. KÖVETKEZETETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A kutatás céljának megfelelően a disszertációmban a magyar agrárium történelmileg kialakult helyzetével foglalkoztam. Megfigyelhető, hogy az ágazat az elmúlt évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül, és jelenleg több problémával küzd. A nehézségek közül érdemes említeni az elaprózódott birtokszerkezetet, az alacsony tőkésítettséget, az ágazatból történő elvándorlást, az agrártársadalom „előregedését” és a szövetkezetek időszakában kialakult negatív érzést, amely az együttműködések kialakulását gátolja. Felmerül egy súlyos kérdés. Az egyre inkább nemzetközivé váló termelési folyamatokban mennyire tud versenyképes lenni a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar?

A terület vizsgálata során három nagy kérdéskörre koncentráltam:

1. vizsgáltam a generációváltás folyamatát,
2. az együttműködés iránti hajlandóságot és
3. az innovációs készségeket.

Természetesen a felsorolt tényezők összefüggnek, ezért a közöttük fennálló kapcsolatokat is elemeztem.

A témakör feldolgozása során törekedtem a komplexitásra, ezért először áttekintést adtam a magyar mezőgazdaság történelméről, abból a célból, hogy rámutassak olyan fordulópontokra, ami a mai helyzet kialakulását befolyásolta. A többszöri földosztás, a termelőszövetkezetek létrehozása, majd a privatizáció. A gazdálkodás körülményeinek állandó változásai miatt a mezőgazdaság teljesítménye még most sem olyan, mint a 70-es években volt. A megművelt terület lecsökkent, a növénytermesztés és az állattenyésztés megoszlása torzult, és a birtok szerkezet dualitása miatt a hatékonysága lecsökkent.

A problémákat növeli, hogy a gazdák jelenlegi korösszetétele kedvezőtlenül változik, és a 65 év feletti aránya nő. A magyar mezőgazdaság is megérett a generációváltásra, de a kormányzati támogatások ellenére egyre kevesebb fiatal választja ezt a szakmát.

A kutatási tevékenység három témakörből állt össze és több tevékenységet takart.

- A generációváltás témaköre, amelyben korábban is végeztem kutatásokat az INSIST program keretében.
- Az együttműködési készségek és az arra ható tényezők elemzése. Szakmai megítélésem szerint az együttműködés képessége és annak hatékonysága jelentős versenyképességi tényező.
- Az innováció és versenyképesség vizsgálata a mezőgazdaságban.

A kutatási hipotéziseimet is ezen területekkel összefüggésben fogalmaztam meg.

Munkám során végeztem primer és szekunder kutatásokat, szakirodalom feldolgozást, készítettem kutatási interjúkat, folytattam kérdőíves felmérést.

A vizsgálat során szorosán együttműködtem a Nemzeti Agrárkamarával, Jász -Nagykun Szolnok Megyei gazdálkodókkal. Sok más publikáció mellett, jól tudtam hasznosítani az Agrárgazdasági Kutatóintézet teszttüzemi adatbázisával kapcsolatos elemzéseket.

A kutatási interjú alanyainak válaszaiból a következőket állapítottam meg:

- azok, akik sikeresek, a megújulást, az új technológiák alkalmazását, a vállalkozáson belüli fejlesztést fontosnak tartották, és ehhez leginkább saját forrást, a felhalmozott nyereségüket használták fel, visszaforgatták;
- nem zárkoznak el az alkalmazottak vagy családtagok ötleteinek, újításainak kipróbálásától, alkalmazásától;
- az együttműködést fontosnak tartják, de szervezeti keretiről már megoszlik a véleményük;

- a gazdaság sikeres átadásához az utódok tanulását, képzését fontosnak tartják az alapító elődök.

Arra a következtetésre jutottam, hogy a magyar mezőgazdaság megújulása, fejlődése nem képzelhető el az új generáció nélkül, és ezt a kutatásom is alátámasztotta. Véleményem szerint elengedhetetlen az utódok felkészítése is oktatással, továbbképzéssel és a tanácsadók cégek nagyobb szerepvállalásával.

Megítélésem szerint igazolást nyert, hogy a generációváltás szükségszerű folyamat és a fiatalabb magasabb iskolai végzettséggel rendelkező gazdálkodók versenyképesebb gazdaságot tudnak menedzselni.

A munka természetesen tovább folytatandó, amelynek a következő irányait képzelem el:

- Egyik lehetséges iránya a mezőgazdaságban alkalmazott munkavállalókra terjedhet ki. Érdemes vizsgálni a dolgozók életkorának, iskolai végzettségének alakulását és szakirányú képzettségük megoszlását. Az elemzés tárgya lehet a különböző kategóriákba tartozó személyek innovációhoz, együttműködéshez és beruházáshoz fűződő viszonya. A tulajdonosok szakmai, gazdálkodási hozzáállása mellett jelentős tényező, hogy az ágazatban dolgozók hogyan viszonyulnak az őket foglalkoztató gazdálkodó szervezethez?
- További kutatásokat szükséges végezni a többi régióban is, leginkább ott, ahol a mezőgazdaság kiemelt jelentőségű. Érdemes lenne összehasonlítani a nemzetközi tapasztalatokat a magyar eredményekkel, hogy megtudjuk, mit kellene javítanunk, és mi a tényleges versenyelőnyünk, amit kihasználhatunk.
- Kutatásaim eredményei igazolják a képzettségi szint növelésének igényét és a szaktanácsadó szervezetek munkájának fontosságát.

5. PUBLIKÁCIÓK A TÉMAKÖRBE

Tudományos folyóirat, egyéb cikk:

Magyar nyelven

- Szentesi I. (2009): Az agresszív finanszírozás kockázatai. *Economica*, a Szolnoki Főiskola Tudományos Közleményei, 2009. 2. szám, 31-46. o.
- Szentesi I. –Túróczy I.(2013): Objektív érték meghatározás, vagy az alkudozás alapja. *Vállalatértékelés elméleti és gyakorlati összefüggései a mai magyar gazdaságban*. *Controller Info szakmai folyóirat*. 2013. IV. szám, 12-14. o.

- Márkus R. S. - Medgyaszai Zs. – Szentesi I. (2013): A vállalkozások versenyképességét befolyásoló környezeti tényezők – Adóváltozások hatása az elmúlt 5 évben. *Economica*, a Szolnoki Főiskola Tudományos közleményei, 2013. VI. Új évfolyam.
- Szentesi, I. (2015): *Quality Meat Ltd. (Good Practice in the Succession Process)*, Hungarian Case Study, Erasmus + INISIST Project, Budapest: Budapest Business School – Faculty of Finance and Accounting, May, 12. p.

Konferenciák:

Magyar nyelven

- Szentesi I. (2011): A vállalkozásuk finanszírozási lehetőségei és hatásuk a vagyonösszetételre. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, 2011. augusztus 25-26., Kecskeméti Főiskola, Kecskemét, Konferencia kiadvány, III. kötet, 517-522. o.
- Szentesi I. (2012): Pénzügyi döntések egy vállalkozás életciklusában. Vállalkozói és gazdasági trendek a Kárpát-medencében. *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Gazdaság és Humántudományok Kar, Csíkszereda, Románia*, 2012. április 20-22. Konferencia kiadvány, III. kötet, 85-99.o.
- Szentesi I. – Hollósy Zs. (2012): A versenyképesség értelmezésének aktualitásai LIV. Georgikon napok, Nemzetközi tudományos Konferencia, Pannon Egyetem, Keszthely, 2012. október 10-12., Keszthely, Pannon Egyetem – Georgikon Kar, Konferencia kiadvány, 455-464. o.
- Hojsza Gy. - Szentesi I.: A külföldi tőke szerepe a magyar gazdaság versenyképességében. Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett tudományos konferencia, 2012. november 15. Tudomány és Technika Háza, Szolnok. Szolnoki Tudományos Közlemények XVI., Konferencia kiadvány, 13-19. o.
- Szentesi I. (2015): Valóban előregszik az agrártársadalom? – Helyzetkép és várható hatások vizsgálata. LVII. Georgikon Napok, 2015. október 1-2. Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely. Konferencia kiadvány, 368-372. o.

Angol nyelven

- Szentesi I. (2013): Investment/project decisions – Evaluation of a specific institutional investment, X. Nemzetközi Gazdasági konferencia angol nyelven, X. Annual International Conference on Economics and Business, 2013. május 10-12. *Sapientia Magyar Tudományegyetem, Gazdaság és Humántudományok Kar, Csíkszereda, Románia*, 249-264. p.

- Szentesi I.(2014): Management accounting as a tool of controlling applied to agribusiness. XI. Annual International Conference on Economics and Business. 2014. május 16-17. Sapientia Magyar Tudományegyetem, Gazdaság és Humántudományok Kar, Csíkszereda, Románia, CD.

Egyéb kiadványok:

Könyvfejezetek

- Szentesi I. (2017): Az együttműködés gyakorlati kérdései a mai magyar mezőgazdaságban. in: Gyenge B. et al (szerk): Folyamatmenedzsment kihívásai – Társadalmi-gazdasági fejlesztési irányok Gödöllő, 2017. 125-142. p.